

NEDERLAND — BELGIË

Nederland -

Met die buren heb je

Paul Wouters

België

geen vrienden meer nodig

Copyright © 2015 Paul Wouters

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2015

ISBN 978 90 477 0685 4

NUR 730

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bind: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

Lettertype Electra LH

Inhoud

Wie bij de hond slaapt, krijgt zijn vlooiën – <i>Ter inleiding</i>	7
1 In den beginne – <i>Taal en communicatie</i>	11
2 Noord en Zuid – <i>Sociale verschillen</i>	37
3 Paperclips, tape en touwtjes – <i>Modernisering</i>	52
4 Demping der driften – <i>Beschaving</i>	74
5 Heren en horigen – <i>Geschiedenis</i>	90
6 Het merkwaardigste dorp ter wereld – <i>Grensincidenten</i>	106
7 ‘Wonder en is gheen wonder’ – <i>Geloof</i>	119
8 Water en bier – <i>Levensstijl</i>	130
9 Letter en geest in beweging – <i>Twee rechtsstelsels</i>	144
10 Geld en kwaliteit – <i>Economie</i>	155
11 Leiden in de Lage Landen – <i>Samenwerking</i>	172
 Barbaar in ’t diepst van mijn gedachten – <i>Nabeschuwing</i>	 197
Verantwoording	216
Noten	217

Wie bij de hond slaapt, krijgt zijn vlooiën

TER INLEIDING

Een mens kan verstrikt raken in een grens. Dat is mij overkomen. Ook wanneer er geen sprake is van prikkeldraad – een Belgische uitvinding trouwens – kan een grens pijn doen, af en toe. En op andere momenten is er veel plezier aan te beleven. Ik krijg wel eens te horen dat ik wel erg veel aandacht besteed aan de verschillen tussen Belgen (of Vlamingen) en Nederlanders, terwijl er toch ook veel overeenkomsten zijn. Daar heb ik een goede reden voor. Er is zoiets als een opmerkelijkheidsbeginsel. In een boek over mannen en vrouwen zal het ook niet gaan over wat ze gemeen hebben. De auteur van zo'n boek wil immers geen handboek over de mens schrijven, maar maakt ons wijzer over de verschillen, zodat onderling begrip toeneemt en prettig samenleven meer kansen krijgt.

De slechtste dienst die men aan de relatie tussen goede burens kan bewijzen, is dat men aan de onderlinge verschillen te *weinig* aandacht schenkt. Geen van de personen die in dit boek sprekend worden opgevoerd, hoefde ik daarvan te overtuigen. Ik ben deze mensen veel dank verschuldigd voor hun loyale medewerking: Leo van Tilburg en Vincent Braam, burgemeesters van respectievelijk Baarle-Hertog en Baarle-Nassau, de dominees Freek-Jan Daane en Tihamér Buzogany, en advocaat Marinus Vromans die de juridische systemen in beide landen goed kent.

Nederland-België werd een thema in mijn leven toen ik in 1983 uit Antwerpen naar het midden van Nederland verhuisde. Aanvankelijk vormde de landsgrens geen hoge drempel. Ik had totaal niet het idee dat ik naar een andere cultuur verkaste. In de loop van mijn verblijf in Nederland ben ik daar geleidelijk anders over gaan denken.

Het is een thema in vele levens, want er is druk grensverkeer. Mijn verwondering over de cultuurverschillen tussen Noord en Zuid leidde tien jaar terug tot *België-Nederland: Verschil moet er zijn*. Ervaringsdeskundigen herkenden wat ik beschreef en mijn onderzoek gaf hun meer inzicht. Niet-ervaringsdeskundigen vonden het vooral vermakelijk – ook niet verkeerd.

Sedertdien hield ik niet op met ervaren en onderzoeken. Er kwam ook een vorm van interactie bij, namelijk adviseren. Letterlijk tientallen teams mocht ik in het afgelopen decennium begeleiden bij verbetering van grensoverschrijdende samenwerking.

Een belangrijk keerpunt was voor mij dat ik in 2014, na bijna dertig Nederlandse jaren, terug in het Belgische basiskamp ben beland. Nu word ik door mijn landgenoten ervaren als ‘nen Hollander’. Ik kijk van de andere kant naar de grensperikelen en heb het idee dat ik in de tussentijd veel heb bijgeleerd.

Nederland-België is de ‘terugwedstrijd’ van *België-Nederland*, het boek dat ik schreef toen ik nog in Nederland woonde. Voor deze nieuwe editie heb ik de tekst grondig herwerkt, geactualiseerd en uitgebreid met hoofdstukken over grensincidenten, twee rechtsstelsels en uiteenlopende visies op samenwerking.

Wie bij de hond slaapt, krijgt zijn vlooiën. Je kunt niet dertig jaar intensief deelnemen aan de Nederlandse samenleving zonder op z’n minst een halve Hollander te worden. Maar ik beleef dit beeld als ontoereikend, want het zou inhouden dat ik nog slechts een halve Belg ben. Ik ervaar mezelf helemaal niet als een gedeeld persoon maar als iemand die er repertoire bij gekregen heeft. Je beschikt over extra denk- en gedragspatronen en dat zadelt je af en toe op met een keuzeprobleem – doorgaans een luxeprobleem.

Een simpel voorbeeld is de voorliggende tekst: ik kan zowel Zuid- als Noord-Nederlands schrijven, zij het geen van beide foutloos. Ik ontkwam er niet aan na te denken over wat ik hier zou doen. Het is standaard (dat wil zeggen Noord-) Nederlands¹ geworden, maar daarbij schuw ik typisch Zuid-Nederlandse uitdrukkingen niet als ze me

spontaan te binnen schieten. Ik weet dat Nederlanders enigszins vreemd aankijken tegen die hond met zijn vlooiën, maar ik heb die voor iedere Vlaming vertrouwde zegswijze gewoon gebruikt.² Liever maak ik me niet te druk over allerlei manieren van zeggen, want ik heb wel andere katten te geselen. Het gaat vooral om wat ermee gezegd is, nietwaar, om de inhoud.³

Schrijfster Kristien Hemmerechts kent het klappen van die zweep. Ook zij vertikt het om haar taalrepertoire in Nederland bij te snijden tot het voor toehoorders vertrouwde formaat, maar ze kent de risico's. 'Als ik die Vlaamse uitdrukkingen toch gebruik', schrijft ze, 'loop ik twee risico's: niet begrepen te worden (en ik word graag begrepen) en als pittoresk beschouwd te worden (en ik word niet graag als pittoresk beschouwd). Nederlanders bezondigen zich daar wel eens aan tegenover Vlamingen. Misschien zijn Vlamingen dan weer hypergevoelig op dat punt.'⁴

Mijn eerste drijfveer voor dit boek is persoonlijk van aard. Ik wil met enkele aspecten van mezelf in het reine komen – de grens tussen Noord en Zuid loopt door mijn eigen hartstreek. Aan de andere kant vertrouw ik erop dat de persoonlijke invalshoek niet tot een puur individuele bespiegeling zal leiden. Enkele tienduizenden Belgische Nederlanders bevinden zich ongeveer in dezelfde omstandigheid als ik en er zijn tienduizenden Nederbelgen⁵ die met een vergelijkbare culturele verwondering rondlopen. Ik zou in mijn opzet geslaagd zijn wanneer ik bijdraag tot persoonlijk inzicht van veel lotgenoten, hier en ginder.

Mijn tweede drijfveer is zakelijk van aard. Als organisatieadviseur werd ik herhaaldelijk geconfronteerd met onproductief gedoe tussen Belgische en Nederlandse organisaties en, binnen organisaties, tussen Belgische en Nederlandse medewerkers. Aanvankelijk wist ik daar niet goed raad mee. Ik ben derhalve op onderzoek uitgegaan en kwam terug met inzichten in de oorzaken en manieren om er met elkaar uit te komen. Inmiddels heb ik vaak ervaren dat een goed geïnformeerde aanpak van 'het gedoe' vaak leidt tot effectiever samen-

werken. Sterker nog: juist dankzij de onderlinge verschillen is veel professioneel plezier en profijt te behalen.

Dit is geen wetenschappelijk traktaat maar een palaver of causerie. Ik streef niet naar academische gestrengheid, noch naar volledigheid. Evenmin beoog ik objectiviteit in die zin dat ik de feiten en niets dan de feiten zou willen laten spreken. Een cultuur in beeld brengen veronderstelt inbreng van belevingskwaliteit. Bovendien is een cultuur geen logisch geordend geheel. Het is een vlechtwerk van materiële en ideële elementen, een kluwen van denkbeelden, attitudes en handelwijzen. Verwacht dus ook geen rechtlijnig verhaal – ik heb gekozen voor een omsingelingstactiek waarbij thema's herhaaldelijk, steeds vanuit een nieuwe optiek benaderd worden.

Het gaat mij vooral om een verkenning van waarden. Feiten verzamelen kan men het best bij daglicht; mijmeren over waarden past na zonsondergang. Dan vliegt de Uil van Minerva uit die voor Georg Friedrich Hegel symbool stond voor de filosofie. Ik beeld mij in dat de lezer 's avonds voor het slapengaan deze bladzijden tot zich neemt, bij het licht van een schemerlamp. Zo'n boekje, dat onder die omstandigheden genietbaar is, heb ik willen maken.

In den beginne

TAAL EN COMMUNICATIE

Misschien berust mijn hele Nederlandse avontuur, en daarmee een aanzienlijk deel van mijn levensloop, wel op een misverstand. Ik had een sollicitatiebrief besloten met de nogal deftige woorden: 'Indien u mijn kandidatuur wilt weerhouden, verzoek ik u nadere informatie over de organisatie toe te sturen.' Ik werd uitgenodigd voor een gesprek en dan weer een gesprek en toen moest er nog een laatste keer gepraat worden. Uiteindelijk kreeg ik de job.

Een tijd later kwam de voorzitter van het bestuur nog eens terug op mijn brief. Hij vertelde dat het de commissie bevreemd had dat ik juist wanneer ik zou worden afgewezen meer informatie op prijs zou stellen. Dat was natuurlijk niet mijn bedoeling geweest, ik gebruikte argeloos een staande uitdrukking die afgeleid is van het Franse 'retenir': 'weerhouden' in de zin van 'behouden, bevestigen'. Geprikkeld trok ik de Dikke Van Dale uit de kast, want ik kon me gewoon niet voorstellen dat mijn keurige zin geen Nederlands zou zijn. Ik werd zeer teleurgesteld: in dat boek stond slechts de betekenis 'terughouden, tegenhouden, afhouden van', dus precies het tegendeel van wat ik bedoelde, maar misschien – wie weet? – had het me juist daarom interessant gemaakt.

Onlangs had ik de eer een bericht van de Wegpolitie Oost-Vlaanderen in mijn brievenbus aan te treffen. Ik had weer eens te hard gereden. Dat vond ik zelf overigens niet want ik was alsnog te laat gekomen, maar goed, ik mocht een antwoordformulier invullen en daar was deze bepaling op afgedrukt: 'Indien U de bestuurder niet was van het voertuig op het moment van de feiten, dan bent U wettelijk weerhouden deze documenten door te zenden aan de bestuurder van het voertuig op het moment van de feiten.' Daar is het

w-woord weer. Voor een Nederlander is dit een complete breinbreker: hoe is mogelijk dat hij, wanneer hij de auto niet zelf bestuurde, wettelijk niet in staat wordt geacht om documenten door te sturen?

Terzijde iets over woordvolgorde en logica. In de tekst van de politie bent u mogelijk de bestuurder niet van het voertuig; in Nederland zou u mogelijk niet de bestuurder van het voertuig zijn. De ontkenning staat op een andere plek en dat proeft anders. Voor de Vlaamse politie ontkomt u er niet aan de bestuurder te zijn, doch niet van het voertuig (inderdaad, wel een beetje vreemd); in de Nederlandse constructie bent u misschien niet de bestuurder. Zo zal het wel bedoeld zijn, maar het wordt net iets anders gezegd.

Nederbelgisch advocaat Marinus Vromans, die later nog aan het woord zal komen in het hoofdstuk over recht, vertelt dit verhaal:

De eerste keer dat ik als advocaat voor de Brusselse Rechtbank verscheen, zei de rechter mij dat hij de zaak ging ‘aanhouden’. Als van oorsprong Nederlands advocaat begreep ik dat hij de zaak die morgen niet zou behandelen, maar naar een latere zitting zou uitstellen. Hij bedoelde echter dat hij de zaak die morgen juist wél zou behandelen. Ik kwam er nog net op tijd achter, ik was al bijna vertrokken. Van een heel andere orde: toen ik mijn Vlaamse secretaresse vroeg naar mijn ‘kamer’ te komen, had ik geen idee dat zij begreep dat ik haar vroeg naar mijn slaapkamer te komen. Ik had ‘kantoor’ moeten zeggen. Deze voorbeelden tonen aan dat het voor een Nederlander delicaat is incidenteel zaken in Vlaanderen te doen, zonder zich bewust te zijn van de verschillen tussen Nederland en Vlaanderen.

Na meer dan vijftien jaar ervaring als advocaat in Brussel en Vlaanderen ben ik erin geslaagd de subtiele verschillen tussen het Vlaamse Nederlands en het Hollandse Nederlands te doorgronden en er dus mee om te gaan. In zowel geschreven als mondelinge communicatie met rechtbanken en ‘confrères’ – ook vrouwelijke collega’s advocaten worden doorgaans als ‘confrère’ aangesproken – is het gebruik van de juiste uitdruk-

kingen en het begrijpen daarvan van wezenlijk belang. Ik heb vastgesteld dat de Nederlandse advocaat, juist doordat de in de Vlaamse rechtspraak gebruikte taal op het eerste gezicht dezelfde is als het Nederlands, al te gemakkelijk denkt dat het Nederlandse en het Belgische recht dan ook wel min of meer aan elkaar gelijk zullen zijn. Dat is een misvatting die gemakkelijk tot ongelukken kan leiden.

Het gebeurt wel vaker dat de Vlaming en de Nederlander met hetzelfde woord exact het tegendeel bedoelen. Men heeft het in politiek België bijvoorbeeld over ‘federaliseren’, terwijl de rest van de wereld ‘defederaliseren’ zou zeggen (bevoegdheden van het centrale gezag overhevelen naar de delen). En de Vlaming gebruikt ook de uitdrukking ‘onafgezien van’ wanneer hij ‘afgezien van’ bedoelt, bijvoorbeeld in de zin: ‘Nog onafgezien van het feit dat dit slecht gemaakt is, is het volstrekt nutteloos.’ Deze fout – want ja, je kunt niet iedere stomiteit toedekken met de mantel van het cultuurverschil – wordt zelfs gemaakt door geleerde schrijvers. Vlaamse geleerden worstelen vaak met het stapelen van ontkenningen, zoals in: ‘Nooit hebben Marx noch Engels een systematisch werk over kunst geschreven.’ De grammatica stuurt de arme lezer het bos in.

Onbegrip dat dan weer grotendeels op het conto van de Nederlander geschreven kan worden, heeft te maken met de manier waarop men tutoyeert. Nederlanders gebruiken daarvoor de jij- en jou(w)-vorm. Bij Vlamingen rukt die vorm ook op, maar meestal spreekt men de vertrouwden nog aan met ‘gij’. Als dat een Nederlander is, kan die danig in verwarring raken. Ik heb meermaals horen klagen dat je van Vlamingen niet zo goed weet wat je aan ze hebt, want ze kunnen zomaar weer ‘u’ gaan zeggen en dan vraagt de Nederlander zich af wat hij verkeerd heeft gedaan. Hij beseft niet dat ‘u’ en ‘uw’ niet altijd voor de beleefdheidsvorm staan, maar ook verbuigingen zijn van de gij-vorm. Stel dat de Vlaming en de Nederlander het erg gezellig met elkaar hebben, dan zou de Vlaming op een gegeven moment kunnen zeggen: ‘Ik zie dat gij uw glas bijna leeg hebt; zal ik u

nog eens bijschenken?’ De aangesprokene wordt op het verkeerde been gezet en denkt dat hij misschien toch maar beter kan opstappen. Zijn fout!

Verschillende werelden

Een groot misverstand tussen Vlamingen en Nederlanders is dat ze denken dat ze dezelfde taal spreken. In werkelijkheid zijn er aanzienlijke verschillen in woordkeus en grammatica. Maar als dit alles was, zou het nogal meevallen.

Een gedachte-experiment: stel dat op last van de Nederlandse Taalunie bij iedereen het Groene Breintje geïmplanteerd wordt, een futuristische versie van het Groene Boekje. Ergens tussen de hersenen en de stembanden zet dit apparaat eigen woorden en woordcombinaties automatisch om in standaard Nederlands. Daarmee zouden de twee volkeren hetzelfde spreken zodra ze hun apparaatje inschakelen. Op grond van geproduceerde geluiden zouden ze niet meer van elkaar te onderscheiden zijn. De vraag is nu: zouden ze elkaar dan beter begrijpen?

Het antwoord kan niet eenduidig zijn. Het luidt ja, voor zover onbegrip inderdaad berust op verschillend woordgebruik. Het luidt nee, voor zover de woorden en uitdrukkingen die ze met elkaar gemeen hebben, gekoppeld zijn aan verschillende betekenissen en op verschillende manieren contact maken met andere beelden, gedragingen en gevoelens. Als dit laatste het geval is – en dat is het meestal – dan is de kans groot dat we de kloof van onbegrip tussen de beide groepen met ons apparaatje per saldo juist dieper zouden maken. Vergelijk het aan de ene kant met iemand die een voor ons moeilijk toegankelijke taal spreekt en voor ons ongebruikelijke denkbeelden eropna houdt, en aan de andere kant met iemand die ogenschijnlijk onze eigen taal spreekt, terwijl daar in werkelijkheid een heel andere wereld achter schuil blijkt te gaan. In het eerste geval spreken we van een cultuurkloof, in het tweede geval van waanzin.

Nu chargeer ik enigszins, maar ik denk dat het Groene Breintje het wederzijds begrip niet zou bevorderen, want het zou een

klaarblijkelijk taalverschil wederzijds in tekenen van stoornis doen verkeren.

Is het inderdaad zo dat de achterliggende betekenis, de belevingswaarde van woorden die we delen, uiteenloopt? Taalkundige Marinel Gerritsen⁶ legde aan Nederlanders en Vlamingen sleutelwoordjes voor, met het verzoek daar associaties bij te geven. Het meest opmerkelijke verschil deed zich voor bij het woord ‘werk’. In beide groepen was de hoogste score ‘geld’, maar op de tweede plaats komt voor de Nederlanders ‘leuk’, terwijl de Vlamingen op de proppen komen met ‘vervelend’. Van ‘werk’ lopen bij de beide groepen vervolgens andere lijntjes naar andere woorden, zoals ‘vakantie’ en ‘vrije tijd’. Die maken op hun beurt weer verbindingen met opvattingen over het goede leven, plicht en verantwoordelijkheid. Het is duidelijk dat er achter de woorden verschillende netwerken, verschillende werelden huizen die weliswaar verwant zijn, maar ook opmerkelijke verschillen vertonen.

Niet alleen woordkeus, grammatica en betekenis lopen uiteen, zelfs het stemgeluid⁷ van Nederlanders en Vlamingen verschilt. Zuidelijke Nederlandstalige vrouwen brengen over het algemeen een hoger stemgeluid voort dan hun noordelijke seksegenoten. Dat ligt niet in de fysiologie van de stembanden verankerd, maar heeft waarschijnlijk alles te maken met cultuurverschillen. Vlaamse dames beantwoorden meer dan Nederlandse aan de verwachting om de sekseverschillen duidelijk te laten blijken. Een hoog stemgeluid is één middel. Het geeft hun een meisjesachtige en enigszins hulpeloze uitstraling. Ze worden door hun partner ook vaak met kinderlijke koosnaampjes toegesproken, zoals zoeteke, sjoeke, poezeke, schatteke en lieveke.⁸

Een Belgisch madammeke lijkt in het huishouden een positie te bekleden ergens tussen de kinderen en huisdieren enerzijds en de heer des huizes anderzijds. Wanneer meneer en mevrouw samen uitgaan en andere stellen ontmoeten, dan klitten de dames van het gezelschap vanzelf aan elkaar. Zij hebben andere gespreksonderwerpen dan de mannen: kinderen, huishouden, mode, televisie en, als de

avond vordert, natuurlijk ook de mannen. De typisch Belgische vrouw heeft een baan, maar die lijkt in haar leven een soort goedaardig gezwel te zijn: je draagt het met je mee, echt prettig is het niet, maar het is gelukkig niet nodig om het erover te hebben. De baan van de vrouw is alleen belangwekkend als bijdrage tot het gezinsinkomen. Wanneer het moment van gaan gekomen is⁹, schopt het madammeke haar hakjes uit en rijdt ze meneer naar huis, want zij is natuurlijk de Bob.¹⁰ De Belgische man had het slechter kunnen treffen.

In een uniseks-cultuur als de Nederlandse worden sekseverschillen kleiner gemaakt en hebben vrouwen de neiging lagere tonen te produceren, dichterbij die van de man. Een Nederlandse dame gaat uit van gelijkwaardige taakverdeling, staat op haar rechten en er moet met haar gepraat worden, uit en te na. Verkleinwoorden gebruiken aan haar adres is strikt af te raden en ligt trouwens ook minder voor de hand, aangezien ze gemiddeld een flink stuk groter uitgevallen is dan haar Belgische seksegenote.

Voor heteroseksuele mannen is vanuit deze verschillen een strategie van de minste weerstand af te leiden. In de exploratiefase is de Nederlandse relatiemarkt aan te bevelen, want daar is meer sprake van gedeeld initiatief; Belgische juffrouwen flirten minder, stellen zich passiever op. In de fase van exclusieve binding – sorry, maar die wordt in de bedrijfskunde de exploitatiefase genoemd – stelt de gemiddelde Belgische vrouw aan de man wat minder eisen. Ouderwetse rolpatronen zijn nog meer in zwang en de boekhouding van lusten en lasten wordt niet al te nauwgezet gecontroleerd. Ik laat de vraag open of de weg van de minste weerstand ook de meest prikkelende is.

Overigens zal de jongere generatie in Vlaanderen het geschetste beeld nog nauwelijks herkennen. De man-vrouwrelatie evolueert in deze samenleving in noordelijke richting.

Hoog profiel

Zo loopt het thema taal en communicatie vanzelf over in het bredere onderwerp stijl en presentatie: hoe laat je jezelf kennen, hoe kom je over? Deze vraag is voor Nederlanders eenvoudiger te beantwoorden dan voor Belgen. De eersten prononceren zich vrij gemakkelijk in het openbaar. Duw de gemiddelde Nederlander op straat een microfoon onder de neus, en hij of zij komt vanzelf op gang. Het lijkt wel alsof iedereen daar een mediatraining achter de rug heeft. Soms is dat ook zo, op kosten van de baas – je komt ergens in een bestuur terecht en dan is het eerste waar je aan denkt: laat ik alvast een mediatraining boeken. Journalisten hebben er een aardige schnabbel aan. Een Nederlander zegt zonder veel omwegen waar het op staat en gaat ervan uit dat die mening gerespecteerd wordt: het is immers zijn mening. (Heel verrassend is die mening overigens zelden, maar dat schijnt niet te deren.) Als een welopgevoede Nederlander de ander gaat tegenspreken, begint hij bij voorkeur zo: ‘Met alle respect...’ Het helpt niet en gewoonlijk is alle respect al snel weggevaaid, maar het is toch handig geprobeerd.

De manier waarop mensen zich presenteren, is overall sterk afhankelijk van hun sociale positie. Nederlanders vormen daar geen uitzondering op, maar bijzonder is wel dat hier zoiets als een ‘sociale inversie’ werkzaam is. Ik bedoel daarmee dat, in tegenstelling tot wat je normaal zou kunnen verwachten, mensen onder aan de ladder vaak het hoogst van de toren blazen. Er is een in het oog lopende uitzondering, namelijk de kaste van de beroeps politici, maar dat is logisch want zij worden voor blazen betaald. De media zijn mijn getuige als het gaat om de assertiviteit van de massa. Ook in mijn eigen beleving loop ik op straat meer arrogante kwasten – zelf hebben ze het over ‘grote bekken’ – tegen het lijf dan bij meer exclusieve gelegenheden.

De typische Belg kiest doorgaans geen hoog profiel. Hij heeft in een eeuwenlang proces geleerd om zich gedeisd te houden. Mijn ouders wilden mij niet vertellen op wie ze bij de verkiezingen hun stem hadden uitgebracht: ‘De stemming is geheim.’

Contextuele communicatie

Assertief kan men de gemiddelde Belg met de beste wil van de wereld niet noemen. Hij presenteert zichzelf met behulp van verkleinwoorden. Zijn doorwrochte publicatie van honderden bladzijden zal hij ‘een boekske’ noemen, zijn indrukwekkend fortuin ‘toch meer dan niks’. Als een Belg voor zijn verdiensten geprezen wordt, zal hij schutteren dat hij er ook niets aan kon doen en dat het allemaal niet zo belangrijk is, ‘zolang we maar gezond zijn’.

Eigen lof stinkt. Mensen die de Belg niet kent, wil hij liever niet tegenspreken. Ten overstaan van autoriteiten gedraagt hij zich verduelig¹¹ en ondertussen kan hij denken wat hij wil. In het buitenland past de Belg zich aan, neemt als een kameleon de kleur van de omgeving aan. Hij weet dat de wereld niet om hem draait. Als hij merkt dat hij ongewild toch aandacht naar zich toe trekt, positief of negatief, zal hij geneigd zijn zich daarvoor te verontschuldigen en zich nog kleiner maken dan hij al is. Aangezien hij in zijn communicatie- en presentatieprofiel meer gericht is op de omgeving, heeft hij daar een redelijk fijn zintuig voor ontwikkeld.

Vergeleken met de Nederlander, die luid en letterlijk communiceert, is de Belg een meester in contextuele communicatie. De eeuwenlange strijd tegen het water heeft in de communicatie van de Nederlander niet het raffinement gebracht dat de Belg overhield aan zijn eeuwenlange strijd tegen menselijke overmacht. De toehoorder wordt door de Belg behandeld onder het motto ‘een goede verstaander heeft maar een half woord nodig’. Voeg aan het halve woord toe de manier waarop het gezegd wordt en datgene wat we van de situatie allang weten, dan spreekt het boekdelen.

Het gebeurde wel eens dat ik als jongeling in mijn ouderlijk gezin thuiskwam met rare dingen, zoals mijn eerste gerafelde spijkerbroek. De gebruikelijke reactie was dan: ‘t is weer eens wat anders hè. De letterlijk ingestelde Nederlander zou het als een compliment kunnen opvatten, maar ik begreep de boodschap heel goed. Voor Nederlanders vertaald luidt die: ‘Dit druist in tegen wat we gewend zijn – je weet heel goed dat we hechten aan wat we gewend zijn –

wij vinden dit nieuwlichterij en keuren het af – onze afkeuring is overigens niet persoonlijk bedoeld.’

Wat ik bedoel met de contextuele communicatie van de Belg, is eigenlijk dit: deze aardbewoner praat alsof zijn gesprekspartner de context net zo goed kent als hij. Het is zijn manier om de ander in vertrouwen te nemen, om de sociale afstand te verkleinen. Duik je in de cultureel-antropologische onderzoeksliteratuur, dan valt op dat landenculturen met een hoge contextuele score (Japan, China, Midden-Oosten, Zuid-Amerika, Italië...) gekenmerkt worden door heel stevige sociale verbanden, in het bijzonder door een sterke familiecultuur. Nederland hoort meer thuis in het rijtje Noord-Amerika, Scandinavië, Duitsland, Zwitserland: landenculturen waarin de traditionele uitgebreide familie sterk aan betekenis inboette.

Boerke Naas

Zijn Belgen nou echt bescheiden mensen? Ja, in de zin dat ze over het algemeen niet met hun eigenwaarde te koop te lopen. Nee, in de zin dat ze wel degelijk een goed ontwikkeld gevoel van eigenwaarde hebben. Belgische trots is niet van ‘kijk mij’, het is meer een *trotzdem*: ik heb meer in huis dan wat ik in de etalage zet. De beste overlevingsstrategie is onopvallende slimheid of – beter nog, doch alleen weggelegd voor grote talenten – boerenslimheid, de slimheid die zich als domheid vermomt.

Een heldenverhaal dat ik in mijn jeugd heb meegekregen, is het lied van Boerke Naas uit 1868.¹² Guido Gezelle vertelt in versvorm hoe Boer Naas met een goed gevulde beurs en een pistool op weg is naar huis, wanneer een booswicht hem overvalt. Naas veinst alle medewerking en hij weet medelijden te wekken: zijn vrouw zal straks denken dat hij al zijn geld verbrast heeft. Wil de boef misschien zo goed zijn om een gat in zijn hoed te schieten? En voor de zekerheid ook nog een in zijn jas en in zijn broek? Totdat de kogels van de boef opgebruikt zijn en Naas triomfantelijk zijn eigen schietijzer trekt. ‘Boer Naas, ’t en was geen leeuwenhart, maar toch, ’t en was niet

dwaas!' (Een held was hij niet, maar lang niet dom.) De avonturen van Boerke Naas zijn in allerhande varianten in Vlaamse volksverhalen terug te vinden. De zedenles is altijd dezelfde: wie niet sterk is, moet slim zijn.

Filip Rogiers bereisde als journalist van de krant *De Morgen* veertig dorpen en steden in Vlaanderen en sprak met 211 personen die normaal gesproken de krant niet gehaald zouden hebben. In zijn rapportage ontmoet men de nijvere, bescheiden en welwillende nazaten en volgelingen van Boerke Naas. Voor wie de Vlaming wil leren kennen, is dit het adres – en het voegt zich aardig naar het beeld dat ik hier ophang. Zoiets als volksaard verandert niet in een decennium.

Maar als dat ongeveer klopt, dan is er nog wel iets uit te leggen. Omstreeks 2005 zou volgens peilingen ruim een derde van de Vlaamse kiezers voor het Vlaams Belang – erfgenaam van het Vlaams Blok – gestemd hebben: de grootste partij. Hoezo bescheiden en welwillend? Het Vlaams Blok was toch de partij die veroordeeld was wegens racisme en die zich afficheerde met bokshandschoenen? Het is maar al te waar.

Rogiers verklaart de discrepantie uit het verschil tussen de Vlaming op straat en in zijn dagelijkse bezigheden, die hij gesproken heeft, en de Vlaming 'op café'. Het kan om dezelfde mensen gaan, maar op café achter een Duvel, een Trappist of desnoods een gewoon pintje laat de Vlaming een ander gezicht zien. Boerke Naas gedraagt zich dan als de zatlap, zoals moeder de vrouw hem ook kent: breedsprakig en onbesuisd. Kortom, iemand die geen enkele twijfel heeft over de oplossing van de wereldproblemen en in het bijzonder over wat je het best met al die buitenlanders zou kunnen doen. Het Vlaams Belang kon die onderbuikgevoelens feilloos naar zich toe trekken en, bij gebrek aan een echt bestuurlijk programma, tot politiek gedachtegoed promoveren.

Vermoedelijk bloeit populisme uitbundig op een voedingsbodem van diep ingebakken verzet van grote groepen in de samenleving tegen het establishment. Als dat verzet belichaamd wordt door een leider die het weet te kanaliseren en die bovendien kan communique-

ren, dan trekt hij van alle kanten, links en rechts, aanhang naar zich toe. Ter hoogte van de onderbuik schijnt ideologische richting er niet zoveel toe te doen; populistische rancune is niet naar links en rechts in te delen. In Nederland zijn we in het afgelopen decennium getuige geweest van de opkomst van Geert Wilders, terwijl de electorale positie van Filip de Winter sedert 2007 werd opgegeten door Bart De Wever en zijn NV-A. Deze komeet is in tegenstelling tot het Vlaams Belang absoluut salonfähig en verwierf in de herfst van 2014 een ferme machtspositie, niet slechts in Vlaanderen maar ook in de regering van België.

Ondertussen blaast uiteraard ook in België de sociale gelaagdheid een partijtje mee als het gaat om communicatiestijl. Het verschil tussen de massa en de elite, politiek, economisch of cultureel, is vrij groot. De reputatie van de aanzienlijke Belg als iemand met een overdadige *présence* gaat al tenminste terug tot de zestiende eeuw. Zelf geïnspireerd door Italianen, Fransen en Spanjaarden, stak hij in de vroege zeventiende eeuw op hun beurt de Noorderburen aan met zijn fratsen. Denk aan de Spaanse Brabander, neergezet door Bredero. Belgische toppers, in welke discipline ook, hebben opvallend vaak die eigenschap: ze presenteren zich als hun eigen karikatuur, ze zijn *bigger than reality*.

Merk op dat we in dit hoofdstuk, waarin we vanuit de taal vertrokken, aanvankelijk over Vlamingen spraken en dat we geleidelijk, naarmate we communicatie breder behandelden, Belgen in het algemeen ten tonele gingen voeren. Want inderdaad, of ze nu Frans- of Nederlandstalig zijn, de opmerkelijke Belgen delen dit kenmerk. Hierover meer in het volgende hoofdstuk.

Patrick Roegiers heeft het in *Le mal du pays* over 'het exces'¹³ – voor hem de sleutel die toegang verschaft tot de Belgische ziel en tegelijk een kenmerk dat als geen ander op zijn eigen schrijfstijl van toepassing is. De Belgische meesters van het exces komen in zijn boek uitvoerig aan de orde. Denk aan Jacques Brel, Marcel Broodthaers, Hugo Claus, Hendrik Conscience, James Ensor (van

hem is de uitspraak: ‘Alleen het overmatige is productief, gematigdheid nooit’), Guido Gezelle, René Magritte, Manneke Pis, Félicien Rops, Pieter Paul Rubens, George Simenon, Léon Spilliaert. Voor de Nederlandse krantenlezer kan men er Kamagurka, Zak en Hugo Camps aan toevoegen.

Literatuur

Uitzonderingen daargelaten, groeien zowel Vlamingen als Walen op in een dialect. Deze dialecten zijn spreektaal, zij hebben geen schriftversie. ‘Get mee ij zjat kaffe over mane kazak gesmost’, is een fonetische weergave van de zin waarmee ik in mijn dialect – ik ben van Heist-op-den-Berg – iemand ervan beschuldig dat hij met zijn kop koffie op mijn boekentas gemorst heeft.

Maar dit is geen geschreven-taalfragment. De schrijvende Belg staat Frans of Nederlands ter beschikking, talen met een gestandaardiseerde schrijfwijze – ‘algemeen beschaafd’ nietwaar. Beheersing van die standaardtaal is voor de Belg geen vanzelfsprekendheid. Die voelt aan zoals een tweede taal voor de Nederlander of de Fransman. Met het verschil dat het voor een Belg die niet in de maatschappelijke marge wil belanden, noodzakelijk is zich die ‘tweede taal’ eigen te maken. En daarbij is de beheersing van het schrift nog belangrijker dan het gesproken woord. Om die reden besteedt de gemiddelde Waal meer aandacht aan de Franse taal dan de gemiddelde Fransman en winnen Vlamingen vaak *Het Nationaal Dictée* en *Tien voor Taal*.

Men ziet dat Belgische schrijvers zich op verschillende manieren verstaan met de standaardtaal. Aan de ene kant heb je mensen als Willem Elsschot die vooral tot de Nederlandse literatuur gerekend willen worden en hun teksten laten corrigeren door Nederlanders. Het gevolg is dat Elsschot nu vooral nog in Nederland gelezen wordt.¹⁴ Aan de andere kant heb je schrijvers als Stijn Streuvels die hun culturele authenticiteit vooropstelden en derhalve een eigen geschreven Nederlands uitvonden. Zij worden door haast niemand meer gelezen. Daartussenin vindt men velerlei compromisfiguren,

zoals Hugo Claus die weliswaar tot de Nederlandse literatuur gerekend wil worden, maar *Het verdriet van België* natuurlijk niet kon vertolken in puur Noord-Nederlands idioom. Bij de jongere generatie zijn Leo Pleysier en Erwin Mortier te noemen als compromisfiguren die zowel in Noord als in Zuid gewaardeerd worden.

Marc Reugebrink is een geval apart. Hij week als Noord-Nederlander jaren geleden uit naar Gent en schreef *Het Belgisch huwelijk* (2014), een roman met België-Nederland als belangrijkste thema. Hij kan er niet onderuit om zijn Vlamingen Vlaamse tekst in de mond te leggen. Dat is, op een paar uitzonderingen na, voortreffelijk gelukt. Reugebrink dankt Stefan Hertmans voor zijn supervisie in dit verband.

Compromissen blijven wankel. Leen Huet behandelt in zijn boek *Mijn België* (2004) de Antwerpse francofoon Max Elskamp. ‘Deze dichter’, schrijft Huet, ‘kreeg in het zuiden soms kritiek te slikken over zijn originele grammaticale constructies. Het ontging zijn Franse lezers dat die een dichtelijk middel waren en geen bewijs van onkunde. Elskamp trok het zich aan en schreef aan zijn vriend Henry Van de Velde: ‘Ik betreur het bitter dat ik geen Vlaams ken. Dat was de taal die ik nodig had, vermits het Belgisch toch niet bestaat. Ik kan niet meer werken, want ik ben er niet langer zeker van een taal te beheersen.’ Aan welke zijde van Brussel je ook geboren bent, of je Frans of Nederlands schrijft, maakt schijnbaar niet veel uit. Zuider- en Noorderburen zullen je maar al te vaak diets maken dat je exotisch bent, raar spreekt en een Bourgondische variant van de standaardtalen aan het papier toevertrouwt.’

Een snufje exotisme kan ook een pre zijn. Een van de rijzende sterren in de Nederlandstalige literatuur is Griet Op de Beeck. Haar eerste roman *Vele hemels boven de zevende* (2013) veroverde na Vlaanderen met enige vertraging ook Nederland. Het boek voert je binnen in de belevingswereld van vijf mensen die met elkaar te maken hebben. Het zijn stuk voor stuk getuigenissen uit de eerste hand, uit het volle leven. Lezenderwijs krijg je mee hoe die levens op elkaar ingrijpen. Griet vermoeit je niet met beschrijvingen en be-

spiegelingen, maar trakteert je op zinnen die onder het schedeldak blijven resoneren. Op iedere bladzijde zijn er meerdere te vinden. Ik pak er lukraak eentje beet, uit de mond van de verliefde Casper: ‘Elsie doet meer aan denken dan aan voelen, dat vraagt minder durf.’

Het boek is uitgegeven door de Nederlandse uitgever Prometheus, die onlangs de jackpot won met *Vijftig tinten grijs*. Ik heb daar eens doorheen gebladerd, maar mijn oog bleef in al dat grijs achter geen enkel lichtpunt haken. Met Griet verkoopt de uitgever wél literatuur en het zal de bedoeling geweest zijn om die ook boven de grote rivieren te slijten. Zou men in Nederland dan hetzelfde boek lezen? Het wemelt van typisch Vlaamse accenten. Er staan om te beginnen nogal wat woorden en uitdrukkingen in waarvan vrijwel geen Nederlander snapt waar die over gaan. Een paar voorbeelden:

- ‘Javel’ is een alom bekend en berucht schoonmaakmiddel in Vlaanderen, zoals Dettol in Nederland. De uitspraak is ‘zjavél’ en het gele goedje ruikt als bleekwater, wat het trouwens ook is volgens mij.
- Een ‘jeannet’ is een homo.

Voor deze woorden kun je terecht in het onvolprezen *Vlaams-Nederlands woordenboek*, maar ‘muilen’ is daar nog niet in terug te vinden. Deze recente aanwinst van de Vlaamse jeugdcultuur klinkt een lieve Nederlandse kennis van mij in de horen als klagen, zeuren, maar het betekent tongzoenen.

Lastiger dan de woorden zijn sommige uitdrukkingen. Zo schrijft Griet over de afloop van een begrafenis: ‘De koffie loopt op zijn einde, de meeste gasten zijn vertrokken.’ Dat klinkt in Nederlandse oren heel vreemd – zo loopt de koffie bij ons niet, zal hij denken. Of een personage dat mededeelt: ‘Ik ben weg. Ik heb nog een afspraak.’ Een metafysisch raadsel: hoe kan iemand van zichzelf beweren dat ze weg is? En nog meer dan uitdrukkingen kunnen sommige omgangsvormen bevreemding wekken, bijvoorbeeld waar Elsie aan Casper laat weten, terwijl ze doende zijn met hun liefdesspel: ‘Gij

hebt echt een schone pik... en ik hou ook van uw baardje...' Er zullen vast Nederlanders zijn die denken: 'Dat valt me wel weer mee van de Belgen, dat ze zo gesteld zijn op hygiëne.' De meesten zullen wel beseffen dat schoon hier de betekenis van mooi heeft, maar het zal toch wat antiek klinken uit de mond van Elsie. En dat gecombineerd met 'uw baardje': een beleefdheidsvorm in het heetst van de strijd – zozo, geen vlotte tante, die Elsie! Ik moet Nederlanders vaak uitleggen dat die u of uw niets met beleefdheid te maken heeft, in dit geval, maar dat weet u al. Toch blijft het in Nederlandse oren apart klinken.

De verschillende taalbeleving zal voor Nederlanders andere kleuren in het boek oproepen dan voor de Vlamingen, die trouwens zelf het boek bevolken. Voor Vlamingen is het allemaal zeer vertrouwd en zij feliciteren Griet met het volkomen naturel waarmee haar personages op het toneel bewegen. Wie weet zal men in Nederland juist vallen voor de diepte die men vermoedt achter een hermetische sfeer...

Ik heb ervaren dat er nog een cultuurverschil kan meespelen in het lezen van *Vele hemels boven de zevende*. Op zeker ogenblik wordt de lezer geconfronteerd met een zelfmoord. Dat zou voor de Nederlandse lezer wel eens verrassender kunnen zijn dan voor de Belg. Deze laatste heeft meer leren leven met zelfmoord als *fact of life*. In veel Belgische families, de mijne jammer genoeg niet uitgezonderd, komen één of meer gevallen voor. Ik kom nog terug op de mogelijke oorzaken daarvan. Voor nu: laten we hopen dat onze dierbaren boven de zevende hemel terecht zijn gekomen.

De Belgische geest in de schrijverij gaat verder dan het streven naar authenticiteit. Het is niet alleen en misschien ook niet vooral een kwestie van noodzaak, van eigen middelen smeden om eigen beleving te kunnen uitdrukken. Het is ook een kwestie van *Funktionslust*, van exuberant spelen met de taal zoals een kind met nieuw speelgoed. Ter onderbouwing van dit vermoeden is er geen duidelijker bewijsstuk en tegelijk geen welsprekender getuige te vinden dan Patrick Roegiers met het reeds vermelde *Le mal du pays*. De